

Marko Dragić Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Izvorni znanstveni rad

UDK: 821.163.42-94:39

398.22(=163.42)“6/10“

Primljeno: 25. 10. 2009.

STAROHRVATSKE POVIJESNE TEME U SUVREMENOM NARODNOME PRIPOVIJEDANJU

*(...) al dobro je da narod sam zaviri u dušu, da otvori krvavu knjigu minulih
dana, jer je prošlost vazda zrcalom sadanjeg doba.*

*Dobro je da narod sazna gdje je zgriješio i posrnuo, gdje li se proslavio i podičio.
To neka mu je naukom za buduća vremena.*

(August Šenoa, Seljačka buna)

Sažetak

Rad obuhvaća četrnaest poglavlja u kojima se navode i u povijesnom, etnološkom i antropološkom kontekstu interpretiraju suvremene predaje o starohrvatskim sudbonosnim povijesnim događajima i osobama u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Starohrvatsku epohu autor datira od dolaska Hrvata u današnje krajeve do smrti najboljega hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira. Od toga razdoblja do današnjih dana narod usmeno- književnom komunikacijom pripovijeda o: kraljicama Tugi i Bugi i njihovom bratu Klukasu; svecima: Dujmu, Tripunu, Vlahu, Donatu, Ivanu Trogirskome, blaženom Ivanu Vladimiru, dukljanskome kralju. Tu su i predaje o lukavstvu Bračana koji su se obranili od Saracena, kralju Tomislavu, te o posljednjem hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru i njegovom sinu Radovanu.

Te predaje imaju estetsku i životnu funkciju, a kada se usporede s povijesnim izvorima njihova je srž istovjetna, ali aristotelovski kazano poezija je istinitija i povijesnija od povijesti i treba je ozbiljnije shvatiti od nje. Primjeri navedeni i multidisciplinarno interpretirani u ovom radu nedvojbeno dokazuju bogatu, ali surovu hrvatsku povijest. Svaki narod treba poznavati svoju prošlost i učiti iz nje. Opća poruka hrvatske tradicijske kulture i književnosti je da svoje treba voljeti i živjeti u skladu, a tuđe poštivati.

Ključne riječi: *hrvatske povijesne predaje, kraljevi, povijest, sveci.*

Uvod

Prve podatke o Hrvatima zabilježio je bizantski car, pisac i povjesničar Konstantin VII. Porfirogenet (905.–957.) u svom znamenitom djelu *O upravljanju carstvom* nastalom oko 950. godine. U 13., 29., 30., 31., 40. i 41. poglavlju toga djela nalaze se dragocjeni podatci o najranijoj povijesti Hrvata i Hrvatske. Porfirogenet u tomu djelu bilježi povijesnu predaju o Hrvatima koji su u današnje domovine došli predvođeni petoricom braće: Klukom, Klobekom, Kožočešom, Muklom i Hrvatom te dvjema sestrama Tugom i Bugom. Porfirogenet navodi i legendu o svetom Pavlu koji je na Mljetu oduzeo otrov zmijama. Katolički biskup iz Bara, pop Dukljanin, u svom *Ljetopisu* (12. st.) navodi legendu o kralju Vladimiru koji je na brdu Obliku oduzeo otrov zmijama. Pop Dukljanin bilježi i povijesne, etiološke i etimološke predaje među kojima je i ona o nastanku imena Dubrovnik, grada koji su Hrvati (Slaveni) sagradili u dubravi (šumici) i po tome ga nazvali.

Sudbonosni događaji i osobe duboko su ukorijenjeni u pamćenje Hrvata koji ih stoljećima i tisućljećima usmenim predajama prenose do naših dana. Među predajama najviše je povijesnih predaja i etioloških koje su nastale na povijesnoj razini, a kazuju se kao *kronikati* (kratka priopćenja povijesnog sadržaja); rijetko kao *fabulati* (predaje koje imaju razvijenu fabulu); a nikada kao *memorati* (predaje koje kazuju o osobnim doživljajima). Povijesne predaje mogu se promatrati kao domaštana povijest, literarizirana povijest, usmena povijest. U usporedbi s povijesnim, arheološkim, arhivističkim izvorima može se ustvrditi njihova istinitost.

(Golem je broj i drugih žanrova predaja: mitske, demonološke, eshatološke, koje su i sada u usmenoj komunikaciji.)

Dolazak Hrvata u današnje krajeve

Od 614. do 626. godine Avari i Slaveni napadali su Istočno Rimsko Carstvo (Bizant) od istočne jadranske obale do Carigrada na Bosporu. U to vrijeme Hrvati su iz Velike ili Bijele Hrvatske po pozivu cara Heraklija (610. – 641.) doselili u današnje krajeve nastanili i borili se protiv Avara. Nakon pobjede nad Avarima Hrvati su naselili bivše rimske provincije: Dalmaciju, Panonik i Ilirik. Na tom su području organizirali tri države: Bijelu ili Primorsku Hrvatsku od Raše u Istri do Cetine; Crvenu Hrvatsku od Cetine do Drima i Drača; te Posavsku Hrvatsku između Gvozda i Drave, Save i Dunava. Bosna je od 626. do 949. godine bila u sastavu Hrvatske, „a daljnja njezina politička pripadnost ovisit će o sposobnostima Hrvata da se odupru čestim i jakim napadima susjednih zavojevača“ (Mijatović, 1996:19-22).

Povijesni, arheološki, arhivski i drugi izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u 7. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, car Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih proizveo biskupe,

nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate. O tome, između ostalog, svjedoče i bazilike u Zenici, Brezi, Srđu, Lepnici, Šuici, Duvnu, Marindvoru u Sarajevu, Doboju kod Kaknja, Blagaju na Sani, Majdanu kod Mrkonjić Grada, Ričici kod Kaknja, Komjenovcima (Jabuci) kod Ustikoline na Drini i drugdje (Basler, 1991:3).

Nikola Lašvanin u svome *Ljetopisu* navodi predaju o dolasku Hrvata, iza Babinih gora iza Karpata, u današnje krajeve:

Dojdoše iz priko Babinih gora Hervati najprvo u Dalmaciju i ove sadanje hrvatske i slovinske strane, s mlogim bojem istiravši Abare, ovdje se nastaniše. Prid ovim bijaše pet bratje: Kluka, Klobej, Kožočeš, Muklo, Hrvat i dvi sestre: Tuga i Buga. I od njih Dalmacija, koja je od mora do Dunava dosegla, hrvatsko ime prija, i zove se do današnjega dneva. – Upade u turske ruke Peršija; Turci se odvojiše od oblasti rimskih cesara (Lašvanin, 1981:67).

Kraljica Buga

Uspomenu na *gospodaricu* Bugu čuvaju toponimi *Bužana grad*, *Buško jezero*, prezime *Bužana*, kao i živa tradicija:

U Dučiću, u Prisoju, bila je gospodarica, neka Buga i po njoj je nazvano Buško jezero i narod, mi ovde, Bužani. Tu u jezeru ima neka gradina, najprije da je rimska, ali sad se ne vidi. Kad je sušna godina dobro se vidi. Veliki je to bijo grad i tu je bilo groblje, sićam se da sam jednom vidila kad su te mrtve iskapali (Dragić, 2005:100).

Ivan Zovko je koncem 19. stoljeća zapisao da je prezime Bužana uvijek u ženskom rodu (Zovko, 1892:455).

Kraljica Tuga

Znamenito mjesto Poljica nalazi se jugoistočno od Splita. Obuhvaća teritorij u trokutu od Stobreča do Zadvarja i Garduna na Cetini. Među dvadeset jednim poljičkim naseljem kultno je mjesto Tugari koje i u suvremenom narodnome pripovijedanju baštini ime prema lijepoj djevojci duge zlatne kose i crnih očiju, Tugi koja je stolovala u tome mjestu i ondje izgradila Tugine dvore koji su kasnije prozvani Tugari:

Daleko, daleko odakle pušu ladni vetrovi i snig vije, nalaze se visoke gore, di su u davna vrimena stolovali naši pradidovi. To se gorje zove Karpati. Naši su pradidovi čuli kako je toplo u krajevima blizu sinjih vali, pa su pod vodstvom petero braće i dvi sestre krenili na dalek put. Jedan od braće, najstariji zva se Hrvat, a sestre su bile Tuga i Buga. Hrvat je ka najstariji brat bija snažan i jak i duž puta je branija svoj narod od zviru i neprijatelja.

Tuga je bila divojka duge zlatne kose i crnih očiju. Govorilo se da je biloj vili druga. Ona je svake večeri i jutra uveseljavala ljude svojom pismom. Onda im je bilo lakše putovati kroz šume i nizine, dok nisu napokon ugledali more. To je bila njihova

nova domovina koju podilili među sobom. Bilo je dvanaest plemena. I Tuga je dobila lip kraj, ravnicu podno Mosora – Poljica. Ona je tu sagradila svoje dvore, a oko njena dvora plemići su sagradili palače. I tako je nastala gradić koji su zvali Tugini dvori, a danas se zovu Tugari. Bila je Tuga pobožna i dobra i činila svima lipega. U Policin se nije smilo govorit ružno, ni svadat ili što god jedno drugom uzet. Svi su radili, trudili se i punu su kuću svega imali. Svi su živili u jubavi.

A kad je Tuga umrla, svi su za njen plakali i nisu je Poljičani ni dan danas zaboravili. Ona i danas zna, za misečine, u biloj haljini i duge plave kose proći priko ruševina svoga dvora u Tugarima bdijući nad Pojičanima i Pojicama.¹

U livanjskom kraju i danas se pripovijeda da je planina Tušnica nazvana po kraljici Tugi koja je ondje dolazila u posjete svojoj sestri Bugi.

Povijesna predaja o dolasku Hrvata nadahnula književnika, prvoga ministra informiranja u Vladi Republike Hrvatske (1991.), Hrvoja Hitreca da knjiški virtuozno obradi tu predaju koju je objelodanio u monografiji *Hrvatske legende* (Hitrec, 2007).

Klukas

Vrlika je naselje i općinsko središte u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Nalazi se uz cestu od Sinja prema Kninu. Vrličani i danas pripovijedaju o Klukasu koji je stigao u to mjesto i osnovao naselje *Vrh Rika*. Znamenita je u njoj Župna crkva Gospe od Rožarija koja je nastala na ostatcima utvrde Prozor koju je početkom 15. stoljeća sagradio Hrvoje Vukčić Hrvatinić.²

U Domovinskom ratu razorena i okupirana. Oslobođena je u kolovozu 1995. godine. Vrličani i danas pripovijedaju o Klukasu, jednom od petorice braće, koji je stigao u to mjesto i osnovao naselje *Vrh Rika*.³

Prenošenje moći svetog Dujma iz Solina u Split

Solinski biskup i mučenik sveti Dujam živio je u 3. stoljeću. Splitska predaja ga stavlja u prvo stoljeće. Prema toj predaji podrijetlom je iz Sirije, preobratio se na kršćanstvo i krstio u Antiohiji. Bio je učenik svetoga Petra, kojega je s Pankracijem i Apolinarom pratio u Rim. Pankracije je krenuo na Siciliju, Apolinar u Ravennu, a Dujam u Salonu. Ondje je osnovao crkvenu zajednicu i mnoge obratio na kršćanstvo radi čega je podnio mučeničku smrt. Prije njega ubijeno je četrdeset pet mučenika. Svetom Dujmu je odrubljena glava (Badurina, 1990:211).

Ivan Ravenjanin je u 7. stoljeću prenio moći svetoga Dujma iz Solina u Split, a o tome se pripovijeda:

1 Mirni Trgo 2006. godine u Sumpetru (Jesenicama) kazao je Jure Klarić. Rkp. FF ST, 2006., sv. S

2 Hrvoje Vukčić Hrvatinić (Kotor Varoš, 1350. – Jajce, 1416.), sin Vukca Hrvatinića i dubrovačke plemkinje iz kuće Lukarić. Imao je iznimnu moć te je nazivan neokrunjenim kraljem. Bio je vojvoda spljetski. Iza njega su ostala djela iznimne i trajne vrijednosti: „Hrvojev misal“ i „Hvalov zbornik“.

3 Marina Modrić zapisala je 2008. godine u Vrlici. Kazivalo joj je više kazivača. Rkp. FF ST, 2008., sv. S, (E)

Kad se svijet, sakupio da ga prenose, izabraše nekoliko ljudi, koji ponosno pristupiše i htjedoše ga podići, ali ni maći s mjesta.

Narod mišljaše, da se svetac ne da od grješnih ljudi nositi, pa povjeriše taj časni posao svećenicima, a kad tamo ni oni ne mogoše.

Neko napokon smisli, da izaberu nevinu djecu da ona pokušaju nositi, jer djeca nisu grješna. I zaista čim se djeca prihvatiše, podigoše i ponesoše sveca. No pošto je velika vrućina bila, ožedniješe djeca, a i drugi pratioci, pa pred Spljetom, sjedoše kraj ceste, da se odmore, ali pošto ih žeđ žestoko morila, pomoliše se svecu i u taj čas izbi iz zemlje lijepa hladna voda, a oni se napiše i pođoše dalje. Na tom mjestu, gdje je voda izbila, sagradiše Spljećani kapelicu, koja i danas stoji, a pod njom je izvor bistre i hladne vode, koja je, vele, i ljekovita (Štrodl-Srijemac, 1901:452-453).

Turci su 1647. godine osvajali Solin te su došli do pola puta u Split do kule⁴ u kojoj je bilo nešto malo kršćanskih branitelja. Ovi od straha pred golemom turskom silom počеше se moliti svetom Dujmu i ostalim zaštitnicima grada Splita, kad na jedan put pred kulom proviri ispod svakog kamena po kalpak kršćanskoga vojnika, a Turci se poplaše i pobjegnu ne osvojivši Splita (Štrodl-Srijemac, 1901:452-453).

Sudamija ili fjera svetoga Duje

Sv. Duje je zaštitnik grada Splita, i njemu u čast, svake godine 7. svibnja, slavi se Sudamja ili fijera svetoga Duje. Naziv Sudamja potječe od riječi sveti i Damja u značenju Dujam. Na taj dan bi po Rivi bio vatromet i svirala bi glazba koja je zabavljala ljude do kasno u noć, a cijeli grad bio je narešen ukrasima.

„Deset-petnaest dana prije Sudamje u gradu bi se vidjelo da je fijera blizu. Među prvima bi počele dolaziti vedute⁵, panorame i razni ringišpili, jer onaj koji dođe prije, uhvati i bolju poziciju za Sudamju i tako bolje prođe. U tim vedutama moglo se vidjeti mnoge životinje poput slona, medvjeda, tigra, lava, žirafe, zmije itd. Bilo je u tim vedutama svega što ti je srce moglo poželjeti. Sudamja je bila kao nekakav znak za dolazak novog godišnjeg doba, naravno ljeta.“⁶

Top od smokve

Širok je repertoar osoba, događaja i ljudskih karaktera našao mjesta u bračkim anegdotama. Neke su anegdote nastale na povijesnoj razini. Uzaludno su mnoge nenarodne vlasti represijama nastojale zatrti narodno pamćenje i jezik. U suvremenom narodnome pripovijedanju su i priče stare preko dvije tisuće i dvije stotine godina. (Takve su one o kraljici Teuti i dr.) Vitalnost hrvatske tradicijske kulture i književnosti

4 Turci su 1647. g. silovito napali Šibenik i Split. Uz velike su gubitke odustali od Šibenika, a 1648. g. odbijeni su od Splita. Hrvatska heroína Mila Gojsalić 27. ožujka 1648. g. zavela je Topal-pašu te zapalila barutanu žrtvujući svoj život za slobodu Poljica. (Neki povjesničari taj događaj lociraju u 1530. godinu.) Trideset je žena 1657. g. od Turaka herojski obranilo Marinu kod Trogira.

5 Veduta – cirkuski šator.

6 Aniti Zagorac 2008. godine kazao je Špiro Jelaska (rođen u Splitu 1928. godine). Bio je među prvim privatnim obrtnicima električarima. Rkp. FF ST, 2008., sv. Z.

svjedoči i sljedeća anegdota, čija se radnja dogodila u osmom stoljeću, a usmenom je predajom sačuvana do naših dana:

U osmom stoljeću omiški gusari su pljačkali obalu Brōča pa su se skupili júdi i napravili top od suhe smokve. Izgubili su srídu od smokve, napunili barutom i stavili veliku stínu unutra. Kad bi to opalilo, poginulo bi pet-šest judi, ma ne gusari nego Bročani.

Mislili su se: „Ča je tamo kad ih je ovóde ovoliko mrtvih?“ Posli nekoliko dan' jedan je čovik otiša priko i vidi neki sprovod i reko: „Ko zna koliko ih je umrlo kad ih još pokapaju?“⁷

Saraceni u Pražnican

Saraceni je bizantski i latinski naziv kojim su u ranom srednjovjekovlju nazivani sredozemni arapski islamizirani narodi. Iz sjeverne Afrike su prodrli i osvojili: Maltu, Siciliju, Korziku, Sardiniju i Kalabriju te se učvrstili u Ulcinju. U narodnom je pamćenju Bračana i danas predaja:

Ne znam kako su Saraceni došli do Brača, ali postoji legenda o njihovome napadu na Pražnice. Logično je da su to bile baš Pražnice, jerbo su one na samom vrhu Brača, a mista u sredini otoka su nastala puno pri onih uz more. Ni bilo puno Bračana za obranit misto, ali onima ča su bili, na pamet je pala izvrsna ideja. Da se spase, pobrali su duge šibe od jasena i primazali ih lojem. Borba je bila u cik zore, ča je Bračanima savršeno odgovaralo zbog položaja sunca. Kako je ti loj bliska na suncu, Saracenicima se pričiniolo da vide ogromnu vojsku, puno veću od njihove, pa su utekli.⁸

Sveti Tripun

Sveti Tripun je mučenik iz nepoznata vremena, a prema aktima, bilo je to za vrijeme Decijeve progonstva. Mučen je s Respicijem u Niceji. U ikonografiji se prikazuje kao mladić s kamenom i palmom. Tako se prikazuje i na oltarnoj pali iz 1440. godine u katedrali posvećenoj tome svecu 1166. godine. Tako se katkad prikazuje u Pravoslavnoj crkvi, u kojoj ga slikaju i kao mladoga vojnika s kopljem. Kotorani su njegove relikvije dobili od mletačkih trgovaca 3. siječnja 809. godine. Zaštitnik je Kotora. Također je zaštitnik vrtlara jer je prema legendi za vrijeme mučenja anđeo donio krunu od dragoga kamenja okićenu cvijećem. Do 1969. godine blagdan toga sveca bio je 10. studenoga. U Pravoslavnoj crkvi blagdan svetoga Tripuna (Trifuna) je 1. veljače, a u Katoličkoj crkvi 3. veljače (Badurina, 1990: 571).

⁷ U Postirama na Braču 2005. g. Lina Bižaca je kazala Tei Fabris. Rkp. FF ST, 2005., sv. S. Sličnu anegdotu navodi i Maja Bošković Stulli (*Usmene pripovijetke i predaje*, 1997., str. 283.), ali u anegdoti ne stoji da se to dogodilo u 8. stoljeću.

⁸ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Dijani Mišetić, u Selcima na Braču 2004. godine kazala je Doris Bošković (rođ. 27. srpnja 1965. g. u Splitu.). Po zanimanju učiteljica, živi i radi u Selcima na otoku Braču. Rkp. FF ST, 2004., sv. S.

U kotorskom kraju i danas je živa tradicija: neki mletački trgovci došavši u Kampsadu, u maloj Frigiji, saznaše da se tu nalazi dragocjeno tijelo svetog Tripuna. Njihovo nastojanje da preuzmu tijelo, uspjelo je i oni ga položili u jedrenjak.

Razapeli su jedra i zaplovili morem, nastojeći da u svoju domovinu donesu tijelo svetoga Tripuna. Ipak, pogriješili su. Misleći da su uplovili u Veneciju, uploviše u neku nepoznatu luku i tu se zaustaviše. Iz luke nikako nisu mogli izvesti lađu jer čim bi pokušali započinjalo bi strahovito nevrijeme. Spoznavši Božje čudo, zaključili su da je sveti Mučenik baš ovo mjesto izabrao za trajno stjecište. Zatražili su pomoć od Svevišnjeg da im dopusti odvesti sveca morem u njihovu domovinu.

Misleći da su molitvom postigli cilj, razapeše jedra i krenuše. Međutim, opet brod nije mogao krenuti. Shvatili su da ni molitvama ne mogu krenuti sa svetim Mučenikom. Dozvali su tada plemiće i uglednike kotorske i rekli im:

„Slavni, plemeniti naši, otkrivamo vam tajnu koja je do sada bila sakrivena. Sa Istoka smo ovdje doveli svetog Tripuna mučenika, a pritom smo se i mi mnogo izmučili. Međutim, on neće dalje. Promislite i savjetujte nas što da činimo sa Kristovim mučenikom. Volimo sa svim imanjem propasti, nego se protiviti volji ovog sveca.“⁹

Na ove riječi kotorski plemići i građani prijateljski odgovoriše:

„Kada bi vas ljudska sila silila da ovdje ostanete, pružili bismo vam savjet i pomoć. Vrhovnoj sili i Božjoj moći niko se ne usuđuje protusloviti. Čini nam se da treba ići pravim putem: ako Svetac neće da napusti ovaj grad, neka bude ostavljen i na vijeke čašćen. Neka uvijek bude naš i vaš zaštitnik.“¹⁰

Mlečani, čuvši ovaj pametni savjet, umiriše se. Hvaleći Kristovu dobrotu, sve svećenstvo, plemići i narod poniješe mučenika svetog Tripuna na mjesto koje su mu bili odredili. Dok su ga pobožno i oprezno nosili uz crkvene počasti, Svetac na gradskim vratima zaustavi nosače. Sa mjesta ga nitko nije mogao pomjeriti. Vidjevši ovo, najstariji od mornara uputi Svecu uvrjedljive riječi:

„Tako sa mnom postupaš, mučeniče Tripune, pošto smo te doveli do kraja Romanje (Bizantije). Nijesi htio u moju domovinu, a ne puštaš ni da te odnesu kuda bismo htjeli.“¹¹ Pošto je mučeniku izgovorio uvrjedljive riječi, mornaru se usta okrenuše i spojiše sa ušima. Svetac pokaza osvetom, da je došao za spasenje, i na molbe naroda da pokaže svoju moć, zapovijedi izobličanim ustima da se vrate u svoj prirodni položaj.

Andrija Saracenis, građanin plemenit po krvi i moćan po bogatstvu, čovjek vrlo velikih zasluga, darovao je mornarima brojne skupocjene darove pa se oni tako vratiše u svoju domovinu uz velike časti i veselje.

Andrija Saracenis, uz svoj trošak, kao i trošak drugih gradskih plemića, sagradi kako je bolje mogao crkvu u čast blaženog mučenika Tripuna te je obogati i ukrasi

9 Ivi Brguljan 2005. g. kazao je Tomislav Grgurević rođ. 1930. godine. Tomislav Grgurević je objavio monografiju *Odjeci slavnih vremena*, Uliks, Kotor, 2004. Rkp. FF MO, 2006., sv. D.

10 Isto.

11 Isto.

mnogim darovima. Svemogućí je Bog na taj način, pomoću stranaca, doveo ovog svetog mučenika u Kotor, kao zaštitnika njegovih stanovnika. Tako je sveti Tripun prije dvanaest stoljeća postao zaštitnik Kotora i to je ostao sve do naših dana. Ta je kotorska prvostolnica obnovljena 1907. godine.

Bugarski car Samuilo (oko 938.–1014.) dugo je vremena bio pobunjen protiv bizantijskog cara Vasilija. U pobuni je tiranski opustošio i uništio susjedne krajeve Bugara, Makedonije i neke gradove Dalmacije. Njegova je vojska došla u Kotor. Narod, bojeći se za život, pobjegao je iz grada. Stoga zapovjedi da mu se donese tijelo blaženog mučenika Tripuna. Neprijatelj je savladan i povratio se mir Crkvi i Carstvu; svi su se vratili na svoja prebivališta. O svetom tijelu, koje je činilo mnoga čuda po kopnu kao i po moru, čudesni glas se svuda raširio.

Ali, građani se rastužiše, kada ne nađoše svetog Tripuna. Znali su za mjesto gdje je časní mučenik bio prenijet, ali ga svojim moćima ne mogahu povratiti. Izabrali su među sobom neke bogate rodóm i rječitošću i poslali ih s pismom na dvor cara u Carigrad, kako bi u ime svećenstva, plemića i naroda izmolili njegovu milost da im vrati tijelo svetoga Tripuna. Bizantijski car se smilovao sebi vjernim Kotoranima i pružio im pomoć svoje carske vlasti. Zapovjedio je svojim podanicima, u bilo kojem mjestu, gdje se bude našlo tijelo svetog Tripuna, da treba biti, vraćeno bez ikakvih izgovora. Uz pomoć Božju i po carevoj zapovijesti predano im je tijelo svetoga Tripuna, te su se sretno, pomoću Božjom i svetog mučenika, vratili u grad Kotor. Po pričanju onih koji su ga donijeli, bila su velika i bezbrojna, čuda i znaci koje je on na povratku učinio uz pomoć Kristovu.

Kada je vijest stigla, da se nalazi blizu grada, ustao je sav narod, pripravivši crkveni obred, redóm u povorci, dođoše u susret svetom mučeniku, pjevajući hvale Bogu, veseleći se i radujući dolasku svog pokrovitelja.¹²

Tradicija nas podsjeća da je 13. siječnja 809. godine odred mornara Bokeljske mornarice (tada Bratovštine pomoraca kotorskog područja) sudjelovao u prijenosu moći svetoga Tripuna u Kotor. Od 12. stoljeća do danas iz arhivskih vrela izvire mnoštvo slavni h članova Bokeljske mornarice. Od tada, 809. godine do naših dana, postoji bratovština „Bokeljska mornarica“, a ima trojaku ulogu: čuvanje mora, pomaganje unesrećenima na moru i karitativnu (pomoć obiteljima stradali h mornara).¹³ Bokeljska mornarica najstarija je pomorska bratovština u Europi.

12 Vlasti Sindik 2009. godine kazivali su: Ruža Sindik (rođ. 25.10.1929.), don Milidrag Janjić, župnik Tivta i Antun Petković (rođ. 1934. god.) Rkp. FF ST, 2009., sv. Z.

13 Posada svetoga Tripuna sudjelovala je u povijesnoj bitci kod Lepanta 1571. g. zaustavila je Turke i oni više nisu bili pomorska velesila. To je bila najveća pomorska bitka galija za Ciparskog rata. Flotu sv. Lige činile su: Venecija, Španjolska, Malta, Papinska država, a zapovjednik joj je bio don Juan Austrijski. Turci su izgubili 200 galija i oko 40.000 ljudi; oslobođeno je 12.000 robova i veslača. Kršćanska flota izgubila 15 galija i 10.000 ljudi. U sastavu mletačke flote borile su se galije hrvatskih gradova: Sv. Nikola – Cres, Uskršli Isus – Krk, Sv. Ivan – Rab, La Donna – Trogir (zapovjednik A. Cipiko teško ranjen), Sv. Jerolim – Hvar, Sv. Tripun – Kotor (poginuo zapovjednik Bizanti).

Sveti Vlaho (Blaž), zaštitnik Dubrovnika

Sveti Blaž bio je biskupom Sebaste u Armeniji u 3. stoljeću. Po zanimanju je bio liječnikom. Nadaren božanskim nadahnućem povukao se u pećinu i ondje živio među divljim životinjama koje ga nisu napadale, već su ga mirno susretale i mazile se uz njega, te mu ranjene i bolesne dolazile. Otkrili su ga kraljevi lovci te su ga, pomislivši da je vrač, zarobili. Kad je doveden pred Licinija, on je naredio da ga raskidaju željeznim grebenima i bace ga u jezero. Božjom pomoću zacijelile su mu rane te je hodao po vodi propovijedajući mnoštvu. Na koncu mu je odrubljena glava (Badurina, 1990:161).

O svetome Vlahu Hrvati i danas pripovijedaju:

Jednom davno su pred grad Dubrovnik doplutale vlasi svetoga Vlaha. Sjale su poput zlata. Opazivši ih, čuvari su dali znak za uzbunu. Pučani su potrčali prema obali da vide čudo. Neki su se barkom odveslali i izvadili vlasi iz mora. Znali su da su to svetačke vlasi pa su ih odnijeli u crkvu. Sveca čije su vlasi bile nazvali su Vlaho i uzeli ga da im bude parac (zaštitnik).¹⁴

Kao zaštitnik Dubrovnika u ruci drži model grada. Zaštitnikom je divljih životinja. Zavjetuje mu se za ozdravljenje grla, jer je prema legendi spasio dijete koje se gušilo progutavši riblju kost (Badurina, 1990:161).

Čudesna obrana Dubrovnika po zagovoru svetoga Vlaha

U 9. i 10. stoljeću bili su mnogobrojni sukobi Mlečana s hrvatskim vladarima. Nakon neuspješnih mletačkih prodora 839., 840., 865. i pogibije dužda Petra Candiana I. kod Makarske 887. godine, Mlečani su plaćali Hrvatima danak kako bi slobodno plovili Jadranskim morem. Od 991. do 1009. godine Mlečani su zauzeli: Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Osor, Krk, Rab, Korčulu i Lastovo. Tada su se mletački duždovi titulirali i kao *dux Dalmatiae*.¹⁵

Prema živoj tradiciji sveti Vlaho je 971. godine čudesno obranio Dubrovnik od mletačke najezde. Od tada se snažno proširio kult toga sveca. U znak zahvalnosti Dubrovčani od 972. godine održavaju Festu svetoga Vlaha. Festa se otvara tradicionalnim puštanjem golubice i goluba i podizanjem svečeve zastave na Orlandovom stupu. Za vrijeme Dubrovačke Republike Dubrovački knez bi sjeo na kamene klupe ispred Dvora i primao uzvanike. Sutradan bi se začula tutnjava mužara i bubnjevi. Knez je s pratnjom pred Dvorom prisustvovao „Kolu Trznica“ - plesu koje

14 Anđela Gilić zapisala je 2006. godine u Splitu. Kazala joj je Ivana Radovani, prof. povijesti i diplomirani etnolog (rod. 1979. g.). Rkp. FF ST, 2006., sv. S.

15 Hrvatska je 1102. godine stupila u državnu zajednicu s Ugarskom. Od tada do 15. st. bili su neprestani sukobi Mlečana i hrvatsko-ugarskih vladara. U drugoj polovici 13. st. mletačku vlast priznaju: Poreč, Umag, Novigrad, Sveti Lovreč, Motovun i Rovinj. U 15. st. Mlečani su ovladali teritorijem od Istre do Albanije osim Dubrovačke Republike. U to je vrijeme Mletačka Republika brojila 200.000 stanovnika, a vladali su nad 2.500.000 žitelja.

su izvodile mlade djevojke odjevene u narodnu nošnju. Admiral bi s Orlandova stupa pročitao „Laudes“ u čast svetoga Vlaha, a kapetan ceremonije i svita obavio bi pred Knezom „Španjolski poklon“.¹⁶

U naše vrijeme, pred Crkvom svetoga Vlaha okupe se gradski barjaktari. Središnja je svečanost 3. veljače služenjem svete mise u deset sati ispred katedrale. Nakon toga slijedi procesija, s relikvijama svetoga Vlaha, kroz ulice staroga grada. Popodne barjaktari pozdrave biskupe okupljene na Festi. U nedjelju Festa završava spuštanjem zastave svetoga Vlaha s Orlandova stupa.

Sveti Donat

Donat je, za vrijeme kralja Karla Velikoga na Zapadu i Nicefora na Istoku, bio zadarski biskup (9. st.). Podrijetlom je bio iz ugledne zadarske obitelji. Htijući spriječiti sukobe između carstava krenuo je s mletačkim duždem Benenatom u Carigrad. Ondje je otkrio posmrtno ostatke svete Stošije.¹⁷ Oko 804. godine ponio je sa sobom moći svete Stošije i kuda god se kretao mnoštvo naroda je ozdravljalo. Benenato je htio Stošijine relikvije ponijeti u Mletke, ali se pojavila silna oluja. Tada je Donat upriličio svečani prijenos Stošijinih kostiju u biskupsku Crkvu svetoga Petra, dao je izraditi kameni sarkofag i oltar i Crkvu je posvetio svetoj Stošiji (Badurina, 1990:209).

Prvi kralj Tomislav

Prema povijesnim izvorima, Tomislav je, vjerojatno, sin Mutimirov, kojega je naslijedio oko 910. godine (Šišić, 1998: 73). Predaje i povijesni izvori kazuju da je Tomislav bio hrabar mladić, jak na oružju i vrlo poduzetan, „da je bio mlad i kripak u rvanjih“ (Klaić, 1974: 98). Njemu „ide velika zasluga da je hrvatske kneževine sjedinio, novu državu svoju osilio i proslavio, pače i temelj potonjoj duševnoj kulturi položio“ (Gavranić, 1998:55).

Kada je Tomislav proglašen knezom, on je najprije oslobodio posavsku Hrvatsku među Dravom i Savom. *Dukljanska kronika* kazuje kako je Tomislav dugo ratovao s Mađarima, pobijedio ih i tako dobio posavsku Hrvatsku. Dok se bugarski car *Simeon* borio s Grcima, Tomislav je otkazao poslušnost Grcima i Hrvatsku učinio samostalnom i slobodnom. Zauzeo je nakon toga zapadnu Bosnu i Hum (Hercegovinu). Učiniivši Hrvatsku snažnom, Tomislav je okrunjen na Duvanjskom polju između 920. i 925.

¹⁶ Željka Ružić zapisala je u Splitu 26.5. 2008. Kazala joj je Marija Zlodre (djev. Raspović, rođ. 1929.) rodom iz Boke Kotorske. Rkp. FF ST, 2008., sv. S.

¹⁷ Sveta Anastazija u narodu je poznata kao Stošija, Staza, Stažija, Staža, Stajka, Stana, Stoja, Nasta. Bila je srijemska mučenica (djevica) ili udovica patricija Publija koji ju je radi njezine želje za djevičanstvom zatvorio u kućnu tamnicu. Usužnjenu ju je tješio sveti Krizogon (hrv. Krševan). Nakon Publijeve smrti pratila je Krševana u Akvileju i ondje prisustvovala njegovoj mučeničkoj smrti. Nastavila je slijediti svete mučenike idući u Sirmij, Solun i ponovno u Sirmij gdje je 25. prosinca 304. godine spaljena na lomači. Pokopana je u vlastitoj bazilici, uz baziliku svetoga Dimitrija. U 5. stoljeću njezine relikvije su prenesene u Carigrad. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 112-113.

godine. Zlatnom ga je krunom ovjenčao hrvatski biskup *Grgur Ninski*. Tako je Hrvatska postala kraljevinom. Kralj je Tomislav zatim uveo feudalni sustav, poput ostalih europskih vladara.

Oko 925. godine sazvaio je u Splitu veliki sabor na kojemu su sudjelovali svjetovni velmože i crkveni velikodostojnici. Tu je bio njegov vazal *Mihajlo knez humski*, svi banovi i župani; nadbiskup splitski Ivan, hrvatski biskup *Grgur Ninski*, biskupi rabski, krčki, osorski, dubrovački i kotorski, kao i poslanici pape Ivana X. – *Ivan Leon* i *Madalbert*. Sabor je trebao mnogo toga popraviti, jer je Hrvatskom bio zavladao velik nered i narod je pao u barbarstvo. Škole su bile zanemarene, kao i nauka i vjera Božja; bune su bile česte, svećenici i knezovi su ubijani. Svetinje braka su nestajale. Na saboru je ustanovljeno petnaest točaka kojima se imalo srediti stanje u državi.

Glede sukoba unutar Crkve, Tomislav se odrekao grčkog utjecaja potpuno se pokorivši rimskom papi. Tako je iz službe Božje isključen hrvatski jezik i uveden latinski, a vlast hrvatskoga biskupa znatno ograničena.

Kada je car Simeun krenuo osvojiti Hrvatsku, Tomislav ga je spremno dočekao sa 100.000 pješaka, 60.000 konjanika te 80 velikih i više manjih brodova. Tomislav je potukao silnu bugarsku vojsku. To svjedoče grčki ljetopisi, ali i kasniji ljetopis ruskoga kaluđera *Nestora*. Ne zna se kada i gdje je umro kralj Tomislav niti gdje počiva.

Krunidba kralja Tomislava

Tisuću godina nakon krunidbe kralja Tomislava u duvanjskome kraju pripovijedane su predaje, a među njima i sljedeća koju je kazivao *Marko Kovačević* iz Srđana, star 82 godine.

Kraljo Tomislavo, kada je u stara vrimena vlado Rvackom, bio je krunisan u Kongori pod čvorovim rastom, a i danas se zna gdje je bila crkva u kojoj se Tomislav krunio. Kako stari ljudi pamte i pripovijaju, ukopan je Tomislav na Jabuci njivi (na Čondraku) i pored Tomislava ukopana su još tri poglavita rvacka kralja. Najprvo je na cilom svitu od svih svitskih vladara onoga staroga vakta, najprvo je Tomislav okrunjen. Stari su naši pripovijдали da je naroda bilo za vrime krunisanja Tomislava tri i po milijuna i od Stržnja do Sovički vrata ispod kapka mogo si proć da čovik pokiso ne bi (Klaić, 1998:71).

Crkva u kojoj se vjenčao kralj Tomislav

Prema izvješću sačuvanom u *Hrvatskoj kronici*, prvi hrvatski kralj krunjen je upravo na Duvanjskom polju, najvjerojatnije u blizini planine Liba, gdje su nekoć i Dalmati imali svoj glavni grad. Iako *Hrvatska kronika* nije uvijek najpouzdaniji izvor, ipak ne bi trebalo sumnjati u istinitost samog događaja. Dominik Mandić drži da se taj događaj zbio godine 753. i da se okrunjeni kralj zvao Budimir. Neki drugi povjesnici drže da se krunidba zbila krajem 9. st., pronalazeći u *Hrvatskoj kronici* skrivenu brojku koja označuje godinu 917.; ako je kralj Budimir kraljevaio 40 godina i

preminuo te godine, znači da je krunjen godine 877. ili otprilike tada. Ipak, najraširenije je i u narodu prihvaćeno mišljenje, Kukuljevićevo i Klaićevo, prema kojem se na Duvanjskom polju za kralja okrunio Tomislav godine 925. Prema tome mišljenju današnji Tomislavgrad i nosi svoje ime (Jolić, 2002:493). „U svijesti Duvnjaka ta činjenica ima bitno mjesto, osnažuje nacionalni ponos i nacionalni osjećaj, jača duvanjski ponos i umanjuje regionalni osjećaj. Odatle i težnja Duvnjaka da i sebe ali i druge gledaju kroz integralno a ne regionalno hrvatstvo“ (Krišto, 2000:514).

Narod duvanjskog kraja i danas rado pripovijeda o kralju Tomislavu i njegovu krunisanju na Duvanjskom polju:

Legenda kaže da je na Gradini poviš Petrovića bila crkva koja se zvala Ružica. U toj se crkvi, kazivali su brte stari, vinča kralj Tomislav. A njegova žena je bila rodom iz Zauma (Dragić, 2005:101).

Crkva u kojoj se posvetio kralj Tomislav

U Mesijovini se nalazi Gradina i tu je bila crkva Sv. Ilije i kazivali su da je se tu kralj Tomislav doša posvetit poslje krunisanja. I danas se to misto zove Crkvina. Tu su nađeni neki grebovi i kaže se ako se kopa po strani od Duvna da odma počme nevrime. To je sveto misto i ne smi se dirat u grebove (Dragić, 2005:101).

Sveti Vladimir, Dukljanski kralj

Godine 1089. papa Klement III. osnovao je Dukljansko-barsku nadbiskupiju sa sjedištem u Baru. Grgur (Zadar, prva polovica 12. st. – Zadar, 1198.?), bio je dukljanskim nadbiskupom sa sjedištem u Baru (1173. – 1195.).¹⁸ Poznat je pod nazivom pop Dukljanin. Napisao je književno-povijesno djelo koje se, po Dubrovčaninu Ludoviku Tuberonu prozvalo *Ljetopisom*. Prema Ferdi Šišiću, u 14. stoljeću to djelo se nazivalo *Hrvatska kronika*. U tome djelu Dukljanin piše o dukljanskoj povijesti od 5. do 12. stoljeća. Dukljanin, također, navodi i neke događaje iz Hrvatske i Raške. (Vujić, 1997: 43) Posebno mjesto u *Ljetopisu* zauzima dukljanski kralj Vladimir. Katolički biskup iz Bara, pop Dukljanin, u svomu je *Ljetopisu* (12. st.) zabilježio legendu o Vladimiru (oko 978. – 1016.), kralju Crvene Hrvatske. Tu legendu navode Mavro Orbini u *Kraljevstvu Slavena* (1601.) i Pavao Ritter Vitezović u *Životu i mučenštvu Sv. Vladimira, hrvatskoga kralja* (1705.).

Sveti Ivan Vladimir, mučenik, bio je dukljanskim knezom. (Duklja se u vrijeme popa Dukljanina zvala Crvenom Hrvatskom, potom Zetom te Crnom Gorom.) Stolovao je u Krajini kod crkve Prečiste Krajinske, na zapadnoj obali Skadarskoga jezera.

Fra Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga* (1756., 1759.) navodi proznu i versificiranu legendu o kralju Vladimiru (Kačić Miošić, 1988:178-185).

¹⁸ Papa Aleksandar III. dodijelio mu je nadbiskupski naslov.

Vladimir je bio lijep, mudar i svet. Stolovao je u Krajini kod crkve Prečiste Krajinske, na zapadnoj obali Skadarskoga jezera. Isticao se ljepotom, dobrotom, mudročću i svetoščću. Za njegove vladavine u Dalmaciju prodre bugarski car Samuilo. Želeći sačuvati vojsku, Vladimir se s vojskom povuče na planinu Oblik na kojoj su zmije otrovnice ubijale ljude i životinje. Vladimir se molitvom obrati Bogu da ga oslobodi od zmija. Bog je uslišao njegovu molitvu. Samuilo je uvidio da se ne može domaći Vladimira te ga je počeo mamiti da dođe do njega i da mu ne će naškoditi. Kad Vladimir to nije prihvatio, jedan njegov župan, kojega je Samuilo obećao nagraditi, počeo je nagovarati Vladimira da ode k Samuilu. Vladimir je želio spasiti vojsku, te im je okupivši ih rekao:

Nužda me sili (kako mi se čini), predraga braćo moja, da u ovom trenutku udovoljim onoj evanđeoskoj izreci koja kaže: „Dobrom se pastiru pristoji založiti dušu za spas svoga stada.“ (Iv. 10,11.) Bugarin obećaje sve vas pustiti neozlijeđene ako ja siđem i odem porazgovarati s njime; ako pak ne učinim tako, prijeti da neće napustiti položaj sve dok svi ne izginemo od gladi. Bolje je, dakle, da se predam u njegove ruke na milost i nemilost nego li da vas sve odvedem u velike patnje i nevolje (Orbini, 1999:286).

Potom se uputio Samuilu koji pak pogazio obećanje te ga je usušnjo u Prespu kod Ohrida. Samuilo nastavi harati Dalmacijom i pohara je sve do Zadra. U tamnici se Vladimiru ukazao anđeo i navijestio mu da će biti oslobođen; da će ga Gospodin izbaviti iz zatočeništva i da će mu mučeništvo osigurati kraljevstvo nebesko.

Kosara (oko 978. – ?), kći kralja Samuila, zatražila je od oca dopuštenje da zatočenicima opere noge. Vidjevši ljepotu, skromnost, milinu riječi i razboritost Vladimirovu, Kosara zamoli oca da oslobodi Vladimira iz tamnice. Samuilo je oslobodio Vladimira, zagnuo ga kraljevskom odorom i dao mu za ženu Kosaru te mu povratio kraljevstvo kojemu pridoda Drač.

Samuilo je umro i naslijedio ga je Radomir koji zauze sve grčke zemlje do Konstantinopola. Car Bazilije Radomirovu bratiću je obećao dati veliku nagradu ako ubije Radomira i tako osveti smrt svoga oca i strica koje je dao ubiti Samuilo. Vladislav je u lovu ubio Radomira.

Vladislav je mislio kako njegovo kraljevstvo ne će biti mirno dok je Radomirov svak (zet) Vladimir živ te ga je počeo mamiti sebi. Kosara ne dopusti Vladimiru da ide Vladislavu te ona ode vidjeti kakve su mu namjere. Vladislav je dočeka sa svim počastima.

Vladislav posla svoje ljude sa zlatnim križem kunući se da mu ne će naškoditi. Vladimir povjeruje, ali zatraži da mu Radomir pošalje drveni križ i da nad križem prisegne da mu ne će učiniti nikakvo zlo.

Kad su k Vladimiru došli biskupi i pustinjak, Vladimir sa šaćicom svojih ljudi krene Vladislavu koji mu je putem bio postavio zasjede, ali ga ne uspije ubiti. Naime, oni koje je Vladislav poslao da ubiju Vladimira vidješe da je uz njega mnoštvo vojske

s krilima i kopljem u ruci. Bijahu to anđeli. Oni koji su poslani da ubiju Vladimira, vidjevši anđele Božje, pobjegoše. Vladimir sretno stigne u Preslav Vladislavu koji je bio za objedom. Vidjevši da Vladimir nije ubijen, naljuti se i naredi da mu odrube glavu. Kad to vidje Vladimir, okrene se biskupima i reče: „O časni ljudi, zašto me izdaste? Što vas je nagnalo da prisegnete nad križem Gospodnjim, što ga donijeste sa sobom, da mi nećete nanijeti nikakva zla?“ Biskupi su stajali pognute glave. Vladimir ishodi pričest prije nego mu odrube glavu. Poljubi križ rekavši: „Prečasni ovaj križ nek’ mi zajedno s vama bude svjedokom u ovaj dan Gospodnji da ću umrijeti nevin“ (Orbini, 1999: 288-289). Rekavši to iziđe iz crkve i preda se svom krvniku. Pred crkvom mu je 22. svibnja 1016. godine javno odrubljena glava. Biskupi mu tijelo pokopaše u crkvi, a na grobu njegovu mnogi bolesni ozdraviše. Vidjevši to, Vladislav ostane zgranut i dopusti Kosari da muža danonoćno oplakuje i da ga pokopa gdje god hoće. Ona ga prenese u Krajinu i pokopa ga u Crkvi svete Marije. Njegovo tijelo je i dandanas neraspadnuto i iz njega isparava blag miris, a u rukama drži onaj križ koji mu bješe poslao bugarski car. Na dan njegova blagdana mnoštvo hodočasnika hodočasti njegovom grobu.

Prema *Ljetopisu popa Dukljanina*, Vladimirovo je tijelo preneseno, najkasnije u proljeće 1018. godine, u Crkvu svete Marije u Krajini. osara je prezrela ovaj svijet i u istoj crkvi se zaredila. Kada je umrla pokopana je u istoj crkvi do nogu svoga muža (Mužić, 2002).

Prema suvremenim povijesnim vrelima, Vladimirovo je tijelo 1215. godine preneseno u manastirsku crkvu kod Elbasana u Albaniji. Od Katoličke crkve nije kanoniziran, a u pravoslavnoj se štuje od 1861. godine (Badurina, 1990: 284-285).

Vladislav zauze Vladimirovo kraljevstvo. Dok je jedne noći objedovao za stolom, pojavi se pred njim čovjek nalik Vladimiru i s mačem u ruci. Vladislav se poplaši, stane dozivati vojsku, no anđeo ga udari i on ostane mrtav.

Sveti Ivan Trogirski

Sveti Ivan Trogirski podrijetlom je iz plemićke rimske obitelji Orsini (11. st.). Za vrijeme kralja Krešimira IV.¹⁹ Papa ga je poslao u Trogir i u tom je mjestu izabran za biskupa. Provodio je pokornički život, ističući se miroljubivošću, blagošću i pomirljivošću. Riješio je spor između Zadrana i kralja Kolomana.

O njemu postoji više legendi: po jednoj od njih biskupu Ivanu je za vrijeme mise s neba sletjela golubica na glavu kao znak Duha Svetoga i njegova mirotvorstva. Druga legenda kazuje kako je jednom tuča uništila vinograde, a Ivan je naredio da se ono malo preostalog grožđa stavi u tijesak iz kojega je potekla golema količina mošta.

¹⁹ Prema povijesnim izvorima Krešimira III. naslijedio je njegov sin Stipan, koji nije dugo ostao na vlasti. Naslijedio ga je sin Vukmir, a potom njegov mlađi brat Petar Krešimir IV., koji je osnovao Šibenik 1066. godine. Njegova je rođakinja Čika u Zadru osnovala ženski benediktinski samostan. Petar Krešimir IV. vladao je od 1058. do 1074. god.

Prema trećoj legendi Ivan je za vrijeme oluje putovao u Šibenik doživjevši brodolom kod rta Planke. Ivan je hodao po valovima i po njegovom su zagovoru spašeni su mornari i teret.

Poslije Ivanove smrti Mlečani su htjeli njegovu ruku prenijeti u Mletke. Međutim, uoči godišnjice njegove smrti ruka je zrakom došla i spustila se na svečev grob (Badurina, 1990).

Dmitar Zvonimir

Dmitar Zvonimir je pripadao dinastiji Svetoslavića. Rodonačelnik Svetoslavića je kralj Svetoslav (997. do 1000.) kojega je brat Krešimir III. smijenio s prijestolja. Svetoslav je imao sina Stjepana koji je sa suprugom Hicelom Orseolo imao sina Radovana (? - poslije 1070.). Radovan je imao sina Zvonimira, koji je svome sinu dao očevo ime, što je bilo uobičajeno u dinastiji Trpimirovića²⁰ (Crnković, 2007:245).

Prvi put se spominje kao ban u slavonskom dukatu šezdesetih godina 11. stoljeća. Zvonimir je 11. travnja 1064. godine, nakon iznenadne smrti kralja Bele I. (1060-1063), kao poslanik kralja Petra Krešimira IV. u Pečuhu prisustvovao je krunidbi ugarskoga kralja Salomona (1063-1074). Tom prigodom Zvonimir se zaručio s Jelenom,²¹ kraljevom bratučedom, kćerkom ugarskoga kralja Bele I., te sestrom budućih kraljeva Gejze I. (1074.-1077.) i Ladislava²² (1077.-1095. god.) Godine 1065. Zvonimir se oženio Jelenom. Dmitar Zvonimir kraljevaio je od 1075. – 1089. godine

Papa Grgur VII., poslao je opata rimskoga Gebizona i biskupa Falcoina sa krunidbenim znakovima: krunom, mačem i žezlom, koji su 9. listopada 1076. godine,

20 Radovan se spominje u dvjema ispravama kojima je on negdanje posjede svoga djeda Svetoslava Suronje darovao benediktinskom samostanu svetoga Krševana u Zadru.

21 *Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925.-1925., sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne, i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hrv. Vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom. Sa 9 zasebnih slika, te 421 slikom u tekstu*, Prigodom proslave 1000-godišnjice hrvatskoga kraljevstva, za uredništvo Emil Laszowski, za upravu Aleksandar pl. Balogh, Zagreb, 1925., str. IX.

22 Ladislav, sveti, bio je mađarski kralj. Rođen je oko 1040. godine u Poljskoj kao sin mađarskoga kralja Bele I. i poljske kneginje Rikize. Poslije smrti svoga brata Gejze okrunjen je za kralja 1077. godine. U Mađarskoj je učvrstio kršćanstvo i nakon sjedinjenja s Hrvatske s mađarskim kraljevstvom u Zagrebu je osnovao biskupiju 1091. god. Umro je 1095. Godine i pokopan u Velikom Varadinu u katedrali koju je sam osnovao. Kanoniziran je 1192. godine. Legende govore o njegovoj poniznosti, pobožnosti i mnogobrojnim dobročinstvima. Njegov je blagdan 27. lipnja. Kult toga sveca rasprostranjen je u Mađarskoj, Italiji, Austriji, sjevernim krajevima Hrvatske i po Slavoniji. Pavao Ritter Vitezović s devetnaest činjenica dokazivao je da Ladislav (Vladislav) nije mađarskoga podrijetla, niti je roda Arpadovića, nego je rođen u Hrvatskoj, na jugu Kupe, u Goričkoj županiji. U ikonografiji sveti Ladislav se prikazuje kao snažan vitez odjeven u oklop, zaogrnut kraljevskim plaštom i s kraljevskom krunom na glavi. Na nekim slikama u ruci drži bojnu sjekiru, na drugim mač ili koplje. U hrvatskoj ikonografiji rukom pridržava veliki štiti s križem s dva poprečna kraka, koji se nalaze na mađarskom grbu. Kult kralja Ladislava često se veže uz njegovog prethodnika, svetoga Stjepana kralja (praukun Arpadov, rođ. oko 975. god.). Najznamenitije relikvije toga sveca nalaze se u Győru, Zagrebu i Dubrovniku (Anđelko Badurina, (ur.) *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., 372-373.).

kraljevskom krunom u bazilici Svetoga Petra u Solinu okrunili Dmitra Zvonimira.²³ Zajedno sa kraljem okrunjena je i kraljica Jelena, koju je narod prozvao Lijepom. Ovjenčani kralj kleknuo je pred papina poslanika, podigao desnicu i prisegao na vječnu vjernost papi, *Zavjernicom*.

Ime kralja Zvonimira zabilježeno je na Bašćanskoj ploči. Za vrijeme Zvonimirova kraljevanja hrvatski narod živio je u blagostanju te je u narodu ostalo sjećanje na „dobroga kralja“.

Prema predaji, koju navodi pop Dukljanin u svome *Ljetopisu*, oko 1150. godine, umoren je od svojih podanika na Saboru u Kninu, na lokalitetu Pet crkava, sredinom 1089. godine. U 14. st. zapisana je predaja o silovitom umorstvu najboljega hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira. Arheolog i povjesničar Frane Bulić zapisao je u rujnu 1886. godine kod Rotne gomile, između Drniša i Muća, predaju o umorstvu kralja Zvonimira i poslao je povjesničaru Ferdi Šišiću.

Na Kosovu polju kninskom zavadio se neki kralj s vojskom te se pognali. Kralj već ranjen bježao sa Kosova polja, a vojska ga stigla gdje je sada Rotna gomila. Tu ga je izmrcvarila i ubila, i svaki je vojnik na mrtvo tijelo bacio po kamen. Vojska se potom pobila između sebe i izmrcvarila, a od puste krvi prolivene nedaleko ove gomile pocrvenila je zemlja i zato se zove Crljenica. Kralj se zvao Rotando (Šišić, 1990:587).

Istinitost te predaje negira povjesničar Vjekoslav Klaić (Klaić, 1974:144). Talijanaši su to umorstvo zlorabili tvrdeći da Hrvati nisu u stanju vladati sobom jer su ubili najboljega kralja zaboravljajući pri tom da su Brut i Kasije 6. ožujka 44. g. prije Krista noževima izboli najboljega imperatora i prijatelja Cezara (takvih je zločina bilo i kod drugih naroda).

Radovan, Zvonimirov sin

Kraljević Radovan prvi put se spominje na proljeće 1078. godine, kada je bio u pratnji oca i majke, za vrijeme njihovoga susreta s papinskim legatom, kardinalom Petrom, koji je krenuo iz južne Hrvatske, najvjerojatnije, iz Dubrovnika u Split, te Šibenik (Šišić, 1990:574). Zvonimir je (prije 1. rujna) 1083. godine, svome glavnom savjetniku, nadbiskupu Lovri kojega je nazivao i *poočimom*, darovao posjed Konjuština (današnje Konjsko). Toj ceremoniji prisustvovao je i kraljević Radovan i to je njegovo zadnje spominjanje.

Prema Šišiću, Popariću i dr. kralj je imao i kćerku Klaudiju koja se udala za hrvatskoga plemića Voniku od plemena Lapčana. To je pleme živjelo u Lapačkoj županiji koja je imala središte u gradu Rmanj. Prigodom udaje kćeri kralj je svome zetu darovao grad Karin i tako se jako pleme Lapčana počelo cijepati na Lapčane i

²³ Klaić (138.) piše da je krunidba obavljena 8. listopada 1075. godine. Nikola Lašvanin u svome „Ljetopisu“ piše: „Zvonimir se (1076.) uteče papi Grguru i obeća mu svake godine dvista carigradskih zlatnih dukata. Zato papa posla dva kardinala, koji okruniše Zvonimira, koji se prozva Petrom, i posla papi mloge darove.“ Lašvanin, Nikola, *Ljetopis*, (priredio dr. fra Ignacije Gavran) IRO “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1981., str. 81.

Karinjane. Na Pagu se i danas pripovijeda o Radovanu, sinu kralja Dmitra Zvonimira, koji je došao na taj otok kako bi se izliječio od plućne bolesti. Prema tim predajama Krešimir Berto Balabanić je 1971. godine spjevao prvo pjevanje, a 1978. god. i drugo pjevanje. Cjelovito je djelo objelodanjeno 2007. godine naslovljeno „Radovan i Ljudmila“.

Na početku pjevanja Balabanić u pomoć poziva vilu Hrvaticu kako bi mu pomogla naći grob koji je odlučio hrvatskom sudbinom. To, nekad biše, *al' nigdi ne piše / samo mutna predaja - / tamo triba volje i koraja!*, piše Balabanić. Autor je nošen željom da otkrije Radomirov grob, želio oteti zaboravu tu dičnu neokrunjenu glavu: *Na glavi mu kruna ne zasjaše, - to promini tok povijesti naše (...) Zvonimira kralja nasljednika, / u kraljevskom Ninu je iznika'. / Život mu se na Pagu ugasi, (...)* (Balabanić, 2007:63). Mnoštvo je poslovice koje autor navodi, primjerice: *Ča je jedan narod značajniji, / trag povijesti tu je krvaviji* (Balabanić, 2007:66).

S bolom autor progovara o izumrlim Trpimirovićima i Zvonimirovićima, *a naša kruna tuđe čelo krasí. (...) Da Radovan tada ne umre / i da naša loza ne utrne, / ne bi tuđin našu Krunu dragu / na rutavu sebi metnu glavu. / Ali sila svaki zakon minja, / sve utrne ča počne da tinja. / Smrt ne gleda ni mlado ni staro, / redom kosi sa jednakim žarom* (Balabanić, 2007: 67).

Vila autoru govori kako se zauvijek zaklela čuvati tajnu o Radovanom grobu, ali mu je ipak kazala da se uputi put Stare Novalje i malo dalje od Trinčela i neka ne žaleći truda traži ostatke dvije stare hrvatske crkvice i dvije stare hrvatske grobnice.

Slijedeći viline upute Balabanić je stigao do cilja. Uzbudjenje ga je čudno obuzelo, niz lice suze su potekle, a zemlja kao da je jekom odgovorila: „Koji kuca, njemu se otvara.“ (...) Ispod mene nešto zažubori, crna zemlja k'o da progovori: „Ovdi leže kosti kraljevića, Radovana Zvonimirovića“ (Balabanić, 2007:104). Nad grobom je autor Pavlovim Štenjima i Markovim Evanđeljem; Tugom i Bugom; hrvatskim grbom; hrvatskim morem; kraljevića zaklinjao da mu se pokaže.

Na koncu se Radovanov duh pokazao autoru, te ga pratio po Ninu, kao Vergilije Dantea kroz tminu. Radovan je otkrio kako je prije devet stoljeća u šesnaestoj godini života iz kraljevskih dvora iz Bijaća kod Splita, po nagovoru majke Jelene Lijepe – princeze od loze Arpada, došao u Casku²⁴ na Pagu kako bi se izliječio. Imao je

24 Liburni su prije Rimljana imali utvrdu na Caski, a zvali su je Bašaka. Rimljani su utvrdu srušili i tim kamenjem dvore sagradili. Kroz jedno stoljeće grad je bio bogat i ugledniji od Akvileja, a u njemu je živjelo 20.000 žitelja. Sagrađeni su Kapitol, Forum, vodovod, bazen s perivojem, podzemne kanale kojima se povezaše Novalja i Caska. Razne su vlasti na području Hrvatske gradile tajne podzemne prolaze koji su služili za komunikaciju i za bijeg u slučaju potrebe. Takvi prolazi postoje i na Pagu: „Po jednoj priči, ti prolazi greju od kule Skrivanat, ispod Benediktinskog samostana do Zborne crkve Marijina Uznesenja. Jedan dil gre do kneževog dvora, a drugi do Župnog dvora. Po drugoj priči, sredina tih podzemnih prolaza je na pijaci, odakle se putevi dile prema Župnom dvoru i Dominikanskom samostanu, prema palači Matasović i Zbornoj crkvi Marija Uznesenja i dalje prema kuli Skrivanat. (Na Pagu 2005. g. zapisala je Petra Jakovčević, a kazao joj je Jure Kaurlo. Rkp. FF ST, 2005., sv. S. U hrvatskoj su usmenoj komunikaciji glasoviti Dioklecijanovi

brata Krunoslava koji je u trećoj godini života preminuo i počiva u Solinu. Kad je Radovan s pratnjom stigao do Caskinih žala, zadivio se toj ljepoti vjerujući da će ondje ozdraviti: / *Ko je spreman tvrdo povirovat, / virujući već je dobi' pola. / Kad bolestan viruje u zdravlje, / često put mu srića uz uzglavlje* (Balabanić, 2007:119).

Radovan je na konju Gavranu često odlazio u lov, ali nikada nije pucao u zeca u logi. Kad je prvi put dojahao u Pag ondašnji su mu žitelji „po hrvatskom starom običaju“ (Balabanić, 2007:129) dali kruh i sol. Karakter Radovanov, pored ostaloga, paradigmatički pokazuju i njegove riječi misleći na narod „Ja sam rad njih, ne oni rad mene!“ (Balabanić, 2007:131). Balabanić Pažane opisuje kao tvrde ljude, surova izgleda, „ali srca slađega od meda“.

U pjesmi naslovljenoj „Svakoj boljki lika ima“ autor piše (...) *ča ne mogu pomoći likari, / čuda stvara – početak ljubavi!* (Balabanić, 2007:134). Uvod je to u Radovanov susret s mladom pastiricom Slatinjarkom Ljudmilom, koja nije imala ni majke, ni sestre ni brata. Ubrzo se razvila obostrana ljubav. Radovan je Ljudmili obećao da će je oženiti, ukoliko se svijeca njegova života ne ugasi. Jer, *Prava ljubav od bogatstva jača, / dublje roni, nego brid od mača, / al' i liči bolje od melema / žarka ljubav kad je uzvraćena. / Čudo stvara ljubav obostrana / kod mladoga princa Radovana. / Ljudmilinom opojen lipotom, / dobi volju za životom!* (Balabanić, 2007:143).

Radovan je ozdravio i od nježnog mladog bolesnika postao čili bojovnik. Za Radovanovu ljubav dočuli su njegovi roditelji. Majka mu se uputila u pohode. Prsten s ruke skinula je i darovala ga mladom Ljudmili.

Mladi je kraljević tri godine živio na Pagu i srodio se s narodom. U Pagu se tradicionalno slavio blagdan svetoga Juraja. Na svečanosti je bio i Radovan. Sretna Ljudmila je od ganuća pjevajući plakala: *Mrtva majko, da ti je ustati, / pa da vidiš kog ti čerka prati. / I da vidiš svoju siroticu / u naručju hrvatskome princu. / Mrtva majko, gledaš li ozgora / da mi dragi domahuje s mora? / Nek je, majko, mirna duša*

tajni podrumi. Međutim: /Vrime gradi, vrime i razara, / Vrime diže i u prah obara! / Vikovi su tunel zatrpali, / Al' su ipak tragovi ostali. (Balabanić, 2007: 88) Balabanić spominje Timoteja, Pavlova učenika koji je u Caski širio kršćanstvo. Uskoro je stvorena i biskupija u kojoj prvim biskupom bi Valencije, a posljednjim Mauricije. Ali: Dobrota je negacija zloće, / Toplina je protimba hladnoće, / Iza tmurnog dolazi vedrina, / Iza bure nastaje tišina. (Balabanić, 2007: 91) Nakon noćne oluje i kiše koja je lila ko iz kabla, osvanuo je lijep sunčan dan. Kad najednoć, sred kobne tišine / Podzemne se čuju tutnjavine, / Ko da zemlji stožeri pucaju / Il' nebesa na zemlju padaju. (Balabanić, 2007: 92) Bilo je to 3. kolovoza 360. god. u 10 uri prije podne, kad se paklena ždrila otvoriše. Dubine su se zatresle još dva puta i nestade Caske i njezinih 30.000 stanovnika. Za dva sata nestalo je onih koji su trgovali, koji su spavali, ljubovali, blagovali. Uzrok propasti Caske Balabanić retrospektivno pripisuje dvjema sestrama Kaji i Lauri. Kaja je bila bogata, a Laura siromašna tako da ni za Božić nije imala brašna. Kaja – gavanka silila je sestru da još od zore okreće žrvanj. Međutim Kajina su djeca bila suha kao trstika, a Laurina rumena i zdrava. Stoga je slugu poslala u sestrinu kuću kako bi izvidjela čime ih hrani. Sluga je vidio da siromašna Laura kada dođe kući s odječe otrese brašno, stavi ga u vodu i skuha. Doznajući za to bogata Kaja naredi sestri da se prije odlaska kući dobro otrese. Stoga je Laura, ne mogavši djecu hraniti, plakala, a pred njom se ukazao anđeo i rekao joj da bježi na Glavicu kod Svetoga Jurja. Uzme dicu i trči uz brdo, / A kramlje počeo pucać tvrdo. / Stigne gore, ne odahne s puta, / Nesta Caske, more je proguta (Balabanić, 2007: 96).

tvoja, / presrićna je sirotica tvoja. / Ti si, majko, u vičnom pokoju, / moli Boga za sudbinu moju. / U molitvi spomeni se mene, / nek mi sreća ne okrene leđa! (Balabanić, 2007:63).

Princu se pričinilo kao da iz mora glas progovara: *Zlo se piše na hrvatske Dvore, / Mlečići će zauzeti more. / Rad nesloge i druge nevolje, / tuđin će vam sisti na pristolje!* (Balabanić, 2007:171).

U Pagu se kraljević susreo sa starcem koji ga je savjetovao: *Slušaj, momče, ča ti starac veli, / čuj onoga ki ti dobro želi: / svoj će svoga do jame dovesti, / al' ga neće u jamu istresti. / Koj' imade, može i pogostit, / koji sudi, može i oprostit. / Gdi je preča ljubav nego pravda, / prijateljstvo stiče se za vazda. / Ako dođeš do hrvatskog trona, / digod stigneš, svagdi budi doma. / Podanika smatraj za svoga brata, / to je stari običaj Hrvata. / Po tebi će loza Trpimira / il' razbujat ili odumirat! / Moj rođače, nek ti Bog da sriču / uza tvoju mladu pastiricu. / Poštuj tuđe, ali ne previše / jer ki tuđe odveć begeniše, / tuđe cineć, svoje zapostavlja / i u robski položaj se stavlja. / Ljubi narod iz kog si iznika, / a kad dođe zgoda i prilika, / od silnika štiti siromaha / da ga bidnog ne uništi tlaka.* (Balabanić, 2007:175-176).

Na Pagu se tradicionalna slavila Velika Gospa. Na taj blagdan mladići su se natjecali: trkama na konjima, bacanju praće, bacanju koplja u cilj, i na koncu bacanju kamena s ramena. Princ je izrazio žarku želju sudjelovati u narodnom veselju. Premda nije smio bacati kamena s ramena nešto je fatalno tjeralo na tu igru. Uzalud ga je njegov liječnik Radulo odvrćao od toga nauma. U prvom je krugu pobijedio, ali je ponovno bacao kamen. Treće je bacanje bilo kobno: jer mu se pred očima smračilo i jedva je mogao udahnuti. Dvorjani su se oko njega skupili i jedva ga na konja popeli. Tada u ustima osjetio krv toplu. Praštajući se sa svojom draganom, Ljudmilom, mahnuo joj je krvavim rupcem. Kad je to vidjela onesvijestila se i mjesec dana болоvala u bunilu, a kada je počela dolaziti svijesti prve je izgovorila riječi: „Radovane, krv ti na rukama!“ (Balabanić, 2007:203).

Ljudmilu je posjetio kralj Zvonimir moleći je: „(...) ozdravi lipoto, / daj mi sinu volju za životom!“ (Balabanić, 2007: 204). Kad je Ljudmila ozdravila uputila se posjetiti Radovana: (...) *Pristupi mu lakoga koraka, / poljubi ga u oba obraza. / Poljubi ga među oči modre, / koje sada plamsaju i gore.* Princ joj je odgovorio: (...) *„Došla si mi mila! / Nisam znao da si bolna bila. / Da te ljubav uništi goruća / zato ča su bolna moja pluća. (...)* (Balabanić, 2007: 207). Svjestan svoga kraja princ je Ljudmilu rekao: *Moliti ću svoje roditelje / da ispune moje zadnje želje. / Kad ne mogu odvest te ko svoju, / nek te uzmu kao sestru moju!* Njezin odgovor bio je *Neću, dragi, neću moj uzore, / ja bez tebe u kraljevske dvore! / Ako umreš, ovde ću ostati / i za tobom suze prolivati. / A kad suzam prestanu izvori, / za tobom ću i ja doći gori. / Nek nas tamo Gospodin jedini / u ljubavi nebeskoj sjedini* (Balabanić, 2007:207).

Ljudmila je njegovala Radovana. U dvadesetoj godini života njegov je život gasnuo, zadnji gutljaj s njene ruke je popio, a ona mu mrtve oči zaklopila. Tada se hrvatsko nebo naoblačilo i nastala je tamna pomrčina. Uz Radovanov odar pored njegove glave stajala je djevojka skončana, zlatnu kosu prevrtala rukama, ne mogavši ni plakati ni moliti, nijemo stojeći kao Majka Boli, nestalo joj je i glasa i suza iz očiju.

Kralj Zvonimir ispunio je sinovu želju da ga ukopa na Pagu. U Staroj je Novalji bio veliki sprovod praćen zvukom mrtvih zvona i naricanjem stotinu dvorkinja. Stigli su pod velu maslinu pod kojom su ljubovali Radovan i Ljudmila, a pod kojom je bio pripremljen grob za kraljevića. Shrvana boli Ljudmila se zamračilo pred očima. Pala je u zagrljaj kraljice Jelene koja ju je uzela za ruku i molila: *Moga sina, ljubavi jedina, / ti ne poznaš srca materina. / Pođi sa mnom, majka ću ti biti, / misto njega, tebe ću gojiti!* Ljudmila je kroz plač odgovorila: „Bit ću čuvar njegovoga groba!“ (Balabanić, 2007:218).

Kad su princa ukopali, kralj i kraljica su povrh groba zagrljeni tužni i čemerni stajali: *Nestalo je suza zalihe:/ gorče boli mirne su i tihe! A Ljudmila tužna na grob kleče / i ponovi ča se već zareče: / „Dnevno ću ti cviće donášati / i svojim ga suzama zalivati!“* (Balabanić, 2007:221).

Na odlasku kralj i kraljica zamolili su opata da pazi na Ljudmilu, obećavši da će ondje podići baziliku u čast svome miljeniku.

Ljudmila je svakodnevno odlazila na grob. Godinu dana nakon Radovanove smrti na grob su došli svećenici glagoljaši kako bi upalili svijeće i grob tamjanom okadili. Na grobnome humku našli su mrtvu Ljudmilu kojoj je toga jutra srce od čemera puklo.

Zvonimirova kletva

Prvi podatci o kletvi kralja Dmitra Zvonimira nalaze se u *Ljetopisu* popa Dukljanina:

(Kralj Zvonimir) koji, ležeći u krvi izranjen velikimi bolizni, prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom, i nedostojnom smrtju njegovom (svojom,) i da bi veće (Hrvati) nigdar neimali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili. I tako ležeće a Hrvate proklinjuće izdahnu. I pojde duh njegov, po milosti onogaj ki sve može, s anjeli veseliti (se) u vike vikom (Mužić, 2002:131-133).

Zvonimirova kletva nalazi se i u *Kronici* hrvatskoga franjevca Ivana Tomašića iz 16. stoljeća:

Prije smrti svoje (kralj Zvonimir) dade smrtno ranjeni kralj sve svoje podanike pozvati preda se, te govoraše ove riječi: „O vi nevjerni Slovinci, tko vas je zaslijepio te me ubiste?“ A zatim: „O vi, vjerna braćo moja Hrvati i Dalmatinci, iz dubine srca žalim što sam vaš posljednji kralj i što ćete od sad biti podanicima tuđim kraljevima i knezovima.“ To govoreći izdahnu, te bi pokopan u kninskoj crkvi sv. Bartolomeja

kraj velikoga žrtvenika. Oj, nesretna Hrvatska, kad si tolikog i takva kralja izgubila! (Klaić, 1974:144).

Bare Poparić, također, navodi Zvonimirovu kletvu: *Hrvati ne će više imati vladara svoje krvi* (Poparić, 1899:122).

Prema predaji zadnje su Zvonimirove riječi upućene Hrvatima: *nigdar ne imali gospodina od svoga jezika, nego vazda tuju jeziku podložni bili*. Po drugoj verziji Zvonimirova je kletva glasila: *Dabogda nad vama tisuću godina vladao tuđi jezik*. Po nekim izvorima ta je kletva trebala trajati devet stotina godina do 1989. godine, što se, dakle i ostvarilo (Vujić, 1997).

O Zvonimirovoj kletvi pisali su: Eugen Kumičić u djelu *Kraljica Lepa* (1902), Vladimir Nazor u *Knjizi o hrvatskim kraljevima* (1904) i dr.

Temeljem predaje o Zvonimirovoj kletvi Dražen Kovačević napisao je i 1993. godine objavio monografiju *Legende i predaje Hrvata* u kojoj je i knjiški obrađena predaja *Smrt kralja Zvonimira* (Kovačević, 1993:11-12). Hrvoje Hitrec je, također, publicirao *Zvonimirovu kletvu* (Hitrec, 2007).

Zvonimirov sin Radovan umro je, dakle, još za života kralja, te su nakon Zvonimirove smrti Ugari, radi podrijetla kraljice Jelene, polagali pravo na sve hrvatske zemlje. Međutim Zvonimira je naslijedio Stjepan II. zadnji Trpimirović i zadnji Krešimirović i kraljevao je do konca 1090. ili početka 1091. godine kada se razbolio i umro. U povijesno nerazjašnjenim okolnostima naslijedio ga je Petar Svačić koji je stolovao u Kninu. Kad je kralj Koloman 1097. godine prodro u Hrvatsku Petar mu se suprotstavio i poginuo na planini Gvozdu, koja se po njemu kasnije prozvala Petrova gora. (Vujić, 1997) Hrvatska je 1102. godine stupila u državnu zajednicu s Ugarskom.

Zaključak

Prve pisane podatke o dolasku Hrvata u današnje krajeve navodi bizantski car i pisac Konstantin VII. Porfirogenet 949. godine u djelu „De administrando imperio“. Hrvati trinaest stoljeća pripovijedaju o sudbonosnim događajima i osobama. U suvremenom pripovijedanju i danas su predaje koje govore o dolasku Hrvata predvođenih petoricom braće i dvjema sestrama. Hrvati, prema tim predajama, baštine svoje ime prema najstarijem od braće, Hrvat. Međutim, tek u naše vrijeme zapisana je predaja o kraljici Tugi koja je stolovala u Poljicima, a o njezinoj sestri Bugi i još uvijek se pripovijeda u livanjskome kraju kamo je stolovala. U Vrlici je u suvremenom narodnome pamćenju da je kralj Klukas živio u tome mjestu.

Splitska tradicija kazuje o prenošenju relikvija svetoga Dujma iz Solina u Split i čudesima koja su se događala od samoga prenošenja pa do, primjerice, čudesne obrane Splita od najezde Turaka 1647. godine. U čast toga sveca 7. svibnja svake se godine održavaju svečanosti zvane Sudamja.

Vitalnost hrvatske tradicijske kulture i književnosti svjedoči i sljedeća bračka anegdota, čija se radnja dogodila u osmom stoljeću. Bračani i danas pripovijedaju o lukavstvu kojim su se obranili od Saracena.

Bokokotorski Hrvati od 809. godine slave svoga zaštitnika svetoga Tripuna, po čijem su se zagovoru dogodila mnogobrojna čudesa. Od 809. godine u Kotoru postoji „Bokeljska mornarica“ koja je, ujedno u Europi, najstarija pomorska bratovština. Kotorani već tisuću dvije stotine godina organiziraju Tripundanske svečanosti.

U Dubrovniku se slavi sveti Vlaho, čiji se kult snažno proširio nakon čudesne obrane Dubrovnika od mletačke najezde 971. godine. Od 972. godine, u čast i slavu svome zaštitniku, svetome Vlahu Dubrovčani svake godine organiziraju *Festu svetoga Vlaha*.

U suvremenom narodnome pripovijedanju su predaje i o kralju Tomislavu. Zadivljujuće je narodno pamćenje o krunidbi kralja Tomislava, crkvi u kojoj se krunio, kao i o crkvi u kojoj se vjenčao. U usmenoj su komunikaciji bokokotorskih i drugih Hrvata predaje o dukljanskom kralju Vladimiru, kao i o svetome Ivanu Trogirskome. Zvonimirova je kletva općepoznata, a o njegovom sinu Radovanu Berto Krešimir Balabanić spjevao je spjev „Radovan i Ljudmila“.

Te se predaje, ponajviše, pripovijedaju kao kronikati, a imaju estetsku i životnu funkciju. Kada se usporede predaje s povijesnim izvorima njihova je srž istovjetna, ali aristotelovski kazano poezija je istinitija i povijesnija od povijesti i treba je ozbiljnije shvatiti od nje. Primjeri navedeni i multidisciplinarno interpretirani u ovom radu nedvojbeno dokazuju bogatu, ali surovu hrvatsku povijest. Upravo, i zbog toga treba svaki narod poznavati svoju prošlost, učiti iz nje, kako u budućnosti ne bi doživljavao ista stradanja. Opća poruka hrvatske tradicijske kulture i književnosti je da svoje treba voljeti i živjeti u skladu, a tuđe poštivati.

Literatura

Badurina, A. (1990) *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Balabanić, B. K. (2007) *Radovan i Ljudmila*, Novalja – Zagreb, priredila Vanda Babić, Matica hrvatska, Ogranak Novalja.

Basler, Đ. (1991) *Arheološki spomenici kršćanstva u Bosni i Hercegovini do XV. stoljeća*, u: *Kršćanstvo srednjovjekovne Bosne, radovi simpozija povodom 9 stoljeća spominjanja bosanske biskupije (1089.-1989.)*, Sarajevo, Vrhbosanska visoka teološka škola.

Bošković-Stulli, M. (1997) *Usmene pripovijetke i predaje*, Zagreb, SHK, MH.

Crnković, N. (2007) *Povijesna zbilja Blabanićeva Radovana*. U: Berto Krešimir Balabanić, *Radovan i Ljudmila*, (priredila i proslav napisala Vanda Babić), Novalja – Zagreb, Matica hrvatska, Ogranak Novalja.

- Dragić, M. (2005) *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 djela*, knj. 5. Sarajevo, MH, HKD Napredak.
- Đurić, T. (2005) *Legende puka hrvatskoga (Sto najljepših legendi i povijesnih priča iz hrvatske prošlosti)*, Samobor, Meridijani.
- Gavranić, P. (1998) Tomislav, prvi hrvatski kralj. U: *Zbornik, u susret trećem tisućljeću, Prvi hrvatski kralj, Tomislav*, Zagreb.
- Hitrec, H. (2007) *Legende Hrvata*, Zagreb, Školska knjiga.
- Hrvatski leksikon, II. svezak, L –Ž*, glavni urednik Antun Vujić, (1997) Zagreb, Naklada Leksikon d. o. o.
- Jolić, R. (2002) *Duvno kroz stoljeća*, Tomislavgrad – Zagreb, Naša ognjišta.
- Kačić Miošić, A. (1988) Razgovor ugodni naroda slovinskoga. U: Reljković, Matija Antun, *Satir iliti divji čovik*, (priredio Josip Vončina). Zagreb, Sveučilišna naklada Liber.
- Klaić, V. (1974) *Povijest Hrvata* (knjiga prva), Zagreb, MH.
- Klaić, V. (1998) Narodni sabor i krunisanje kralja na Duvanjskom polju. U: *Zbornik, u susret trećem tisućljeću, Prvi hrvatski kralj, Tomislav*, Zagreb.
- Kovačević, D. (1993) *Legende i predaje Hrvata*, Zagreb, „CID“.
- Krišto, J. (2000) *Duvanjski zbornik*, Zagreb – Tomislavgrad.
- Lašvanin, N. (1981) *Ljetopis*, (priredio dr. fra Ignacije Gavran). Sarajevo, IRO “Veselin Masleša”.
- Mijatović, A. (1996) *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, Školska knjiga.
- Mužić, Ivan (2002) *Hrvatska kronika 547-1089*, V. izdanje, (preveo s latinskoga prof. Hraste Nečas Danijel – Filozofski fakultet Zadar). Split, Marjan tisak.
- Orbini, M. (1999) *Kraljevstvo Slavena*, (priredio Franjo Šanjek), Zagreb, Golden marketing i Narodne novine.
- Poparić, B. (1899) *O pomorskoj sili Hrvata, iz doba narodnih vladara*, Zagreb, Naklada Matice Hrvatske.
- Šišić, F. (1998) Kralj Tomislav. U: *Zbornik, u susret trećem tisućljeću, Prvi hrvatski kralj, Tomislav*, Zagreb.
- Šišić, F. (1990) *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb.
- Štrodl-Srijemac, S. (1901) Đački izlet u Bosnu, Dalmaciju i Hercegovinu za jedanaest dana, *Školski vjesnik*, Sarajevo, VIII.
- Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925.–1925., sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne, i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hrv. Vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom. Sa 9*